

Négyszázötven éves az Ágostai Hitvallás

Írta:

Dr. Fabiny Tibor

és

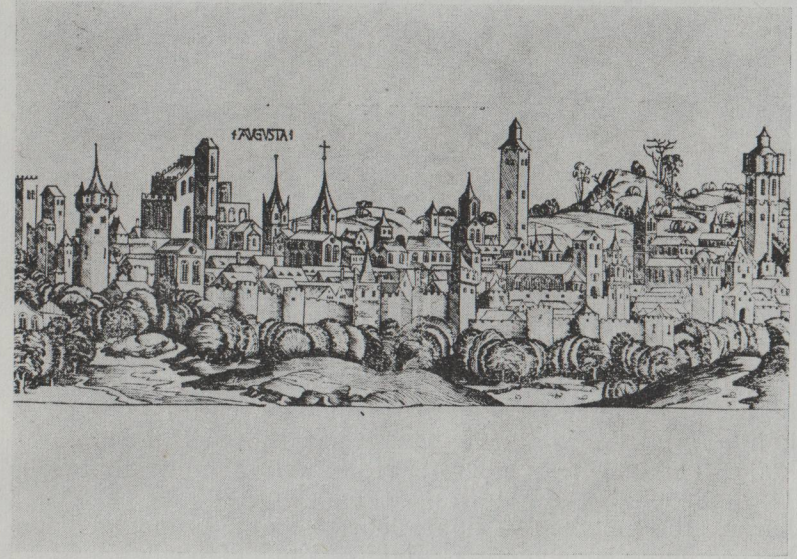
Dr. Hafenscher Károly

A Magyarországi Evangélikus Egyház

Sajtóosztálya

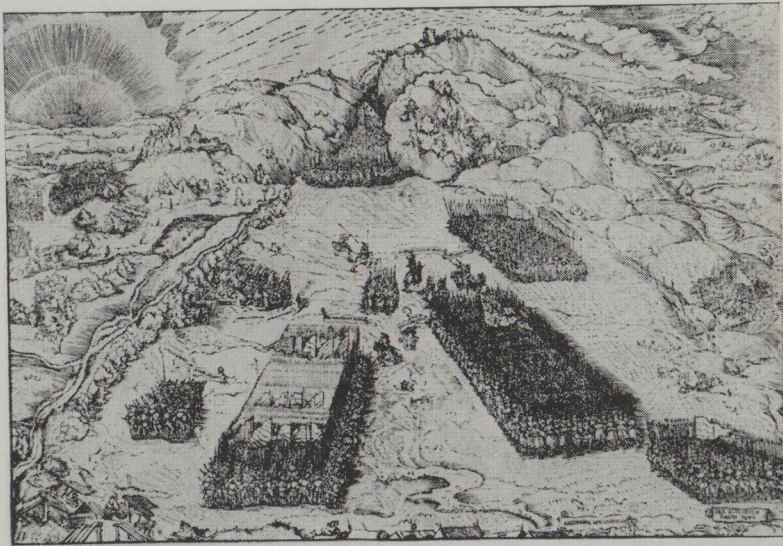
Budapest, 1980

HITVALLÁS ÉS EURÓPAI POLITIKA

Augsburg a XVI. században

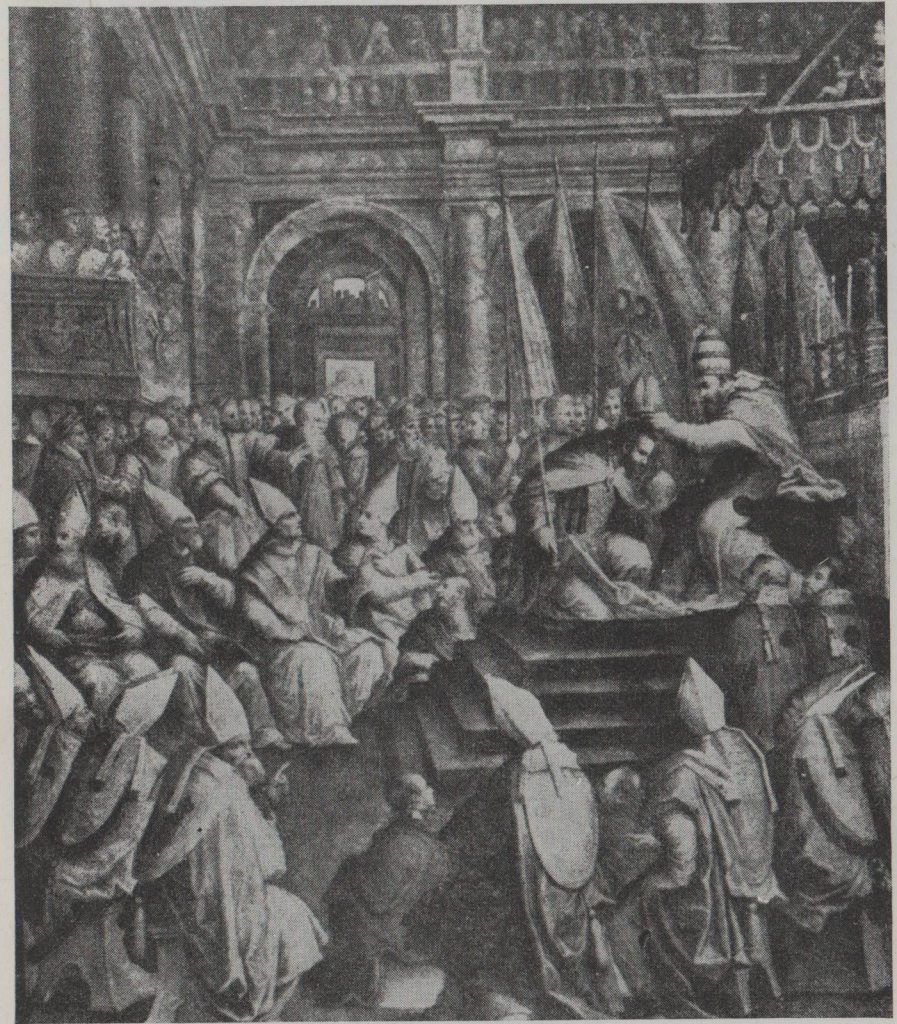
Ezeröttszázhuszonkilenc tavaszán *II. Szulejmán török szultán* kétszázezres hadseregével Bécs megtámadására indult. Útja a Nádasdy Tamás által védett Buda várának csellel történt elfoglalása után szabadon vezetett Ausztria felé. Bécs tizenhatezres védőserege — Salm Miklós gróf irányításával — az ősz folyamán visszaverte ugyan az ostromot, a német-római birodalom uralkodó körein azonban egyre növekvő nyugtalanság vett erőt.

II. Szulejmán szultán Bécs felé vonul 1529 őszén

A fél Európára kiterjedő birodalom élén ekkor már egy évtizede állt megválasztott, de még koronázatlan császárként a fiatal V. *Károly*. A spanyol neveltetésű *Habsburg* uralkodó — akinek testvérei: I. Ferdinánd, valamint a Jagelló II. Lajos felesége Mária királyné emlékezetes szerepet vittek hazánk történetében — döntő lépésre szánja el magát. Kibékül eddigi ellenfelével, a *Medici VII. Kelemen pápával*. Bolognában találkoznak 1529 októberében. Hamar egyetértésre jutnak kettős tervük meghirdetésében: fel kell számolni a német földről terjedő eretnokséget és fel kell tartóztatni a keletről áradó török veszedelmet.

Az események ezután gyorsan peregnek. 1530 januárjában a császár *ünnepélyes meghívólevelet bocsát ki* a német fejedelmek, városok és rendek számára, hogy képviselőik április 8. napjára *Augsburg városába* gyűljenek össze birodalmi gyűlésre. Meghirdeti, hogy minden széthúzásnak és egyenetlenségnek véget kell vetni, hiszen a török Magyarország leigázása

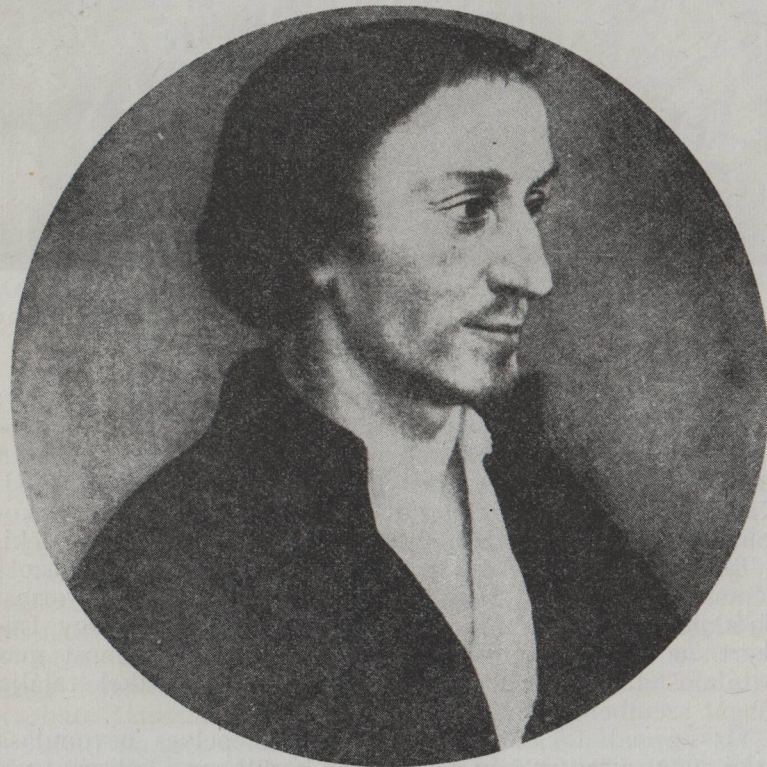

VII. Kelemen pápa 1530. február 29-én császárrá koronázza Bolognában V. Károlyt

Luther 1521-ben — Cranach metszete után

után már Bécsset fenyegeti. Az ellenség legyőzhető lesz, ha sikerül az egyház egységét helyreállítani. Ehhez viszont elengedhetetlen a tévtanok kiküszöbölése. Mindkét fél: az akkor valamelyest túlsúlyt képviselő „óhitűek” és a Luther köré csoportosuló „reformpárt” terjessze tehát elő a vallásügyre vonatkozó javaslatát vagy véleményét, s azokat ő kész lesz meghallgatni. „Miképpen egy Krisztust vallunk szükséges, hogy egy közös egyházban és egyetértésben éljünk” — írja a birodalmi gyűlést meghirdető császári meghívólevél.

Melancthon 1530-ban — Holbein miniatúrája

Bayer szász kancellár átnyújtja az Ágostai Hitvallást
V. Károly császárnak — Augsburg 1530. június 25.

Néhány héttel ezután megtörténik a másik nagy esemény: az uralkodót 30. születésnapján, 1530. február 24-én Bolognában császárrá koronázza a pápa. V. Károly esküt tesz a Szentszék jogainak és birtokainak védelmezésére, VII. Kelemen pedig szentelt olajjal keni fel őt, Nagy Károly koronáját teszi fejére és annak hatalmi jelvényeit adja át neki.

Tavasza beálltával Augsburgba érkezik a frissen koronázott német-római császár. Utoljára kilenc éve, az 1521-es wormsí birodalmi gyűlés alkalmával járt német területen, hogy Luthert, az ágostonrendi szerzetest kihallgassa, — most már hatalmas táborral, a német protestáns rendekkel találja magát szemben.

Tíz nappal a császár és kísérete ünnepélyes bevonulása után, 1530. június 25-én délután így került sor a kétszáz férőhelyes püspöki kápolnában arra, hogy az Állhatatos János

szász választófejedelem felkérésére a reformátorok által már korábban megtárgyalt és *Melanchthon* Fülöp által latinul és németül megfogalmazott hitvallást — ez utóbbi jelenlétében, *Luther* kényszerű Coburg-vári tartózkodása alatt — *Christian Bayer* szász kancellár német nyelven nyilvánosan felolvassa. Az uralkodó elé terjesztett 28 cikkelyes konfessziót, amely Augsburg régi latin nevééről, Augusta Vindelicorum-ról nyerte nálunk az *Ágostai Hitvallás* nevet, János szász választófejedelem kívül György brandenburgi örgróf, Ernő és Ferenc lüneburgi hercegek, Fülöp hesseni tartománygróf, János Frigyes szász herceg, Farkas anhalti fejedelem, valamint Nürnberg és Reutlingen városok tanácsai írtak alá.

A protestáns rendek képviselői ezzel ünnepélyesen kinyilvánították, hogy részükről „sem tanítás, sem szertartások tekintetében nem talált befogadásra semmi, ami a Szentírással vagy az egyetemes keresztyén egyházzal ellenkezik”, — amint ezt a hitvallás befejező szakaszában olvashatjuk.

Így vált *Augsburg* városa — a gyűlés kudarca, a benyújtott irat elutasítása ellenére — az európai keresztyén egységkeresés fontos történelmi állomásává, s így indult el a *Confessio Augustana* a máig 450 évet megtett, vallást és politikát egyaránt formáló útjára.

KÉT TŰZ KÖZÖTT

Az Ágostai Hitvallás megfogalmazásának és átnyújtásának az idején a lutheri reformáció hazánkban már csaknem egy évtizedes múltra tekinthetett vissza. A kilencvenöt wittenbergi tétel — vagy legalábbis azok híre — szinte hihetetlen gyorsasággal terjedt el Európa legtöbb részén, így a Kárpát-medence területén is. Diákok és tanárok, kereskedők és humanisták mind érdeklődéssel fogadták, sőt izgatottan tárgyalták a teológiai és politikailag egyaránt sorsdöntő németországi fejleményeket. Az élesebb szeműek előre látták azok várható társadalmi és gazdasági hatását is.

Az új hangon felcsendülő evangéliumnak, a megtisztítva továbbadott keresztyén tanításnak első tudatformáló jeleit a *szabad királyi- és bányavárosok* néhány — főleg ferencrendi

CONFESSIO FI-

DEI EXHIBITA INVICTISS.

IMP. CAROLO V. CAESARI AVG.

in Comitijs Augustae. ANNO

M. D. XXX.

ADDITA EST APOLOGIA
Confessionis.

Pfalm. 119.

Et loquebar de testimonijs tuis in conspectu Regum,
& non confundar.

M. D. XXXV.

Az Ágostai Hitvallás 1535-ös latin kiadása

— szerzetesének, erasmista irányzatú tanárának, majd a polgárság egyre szélesedő rétegeinek visszhangjából követhetjük nyomon. A búcsúcédulákat árusító Tetzl János domkos szerzetes joggal panaszkodik Miltitz Károlynak írt levelében 1518 végén arról, hogy sehol nem érzi magát biztonságban, mert az Ágoston-rendi barát nemcsak hazájában, hanem magyar, cseh és lengyel területen is felizgatta a tömegeket.

A Szepeességben már 1520 táján *Luther szellemében* folyik a tanítás és az ígehirdetés; Lőcse és Besztercebánya már 1522-ben diákokat küld Luther és Melanchthon katedrájához Wittenbergbe; ugyanebben az évben egyházi vizsgálat indul Sopronban egy lutheri szellemben prédikáló Kristóf nevű szerzetes ellen; Budán pedig főiskolai tanárok — Grynaeus,

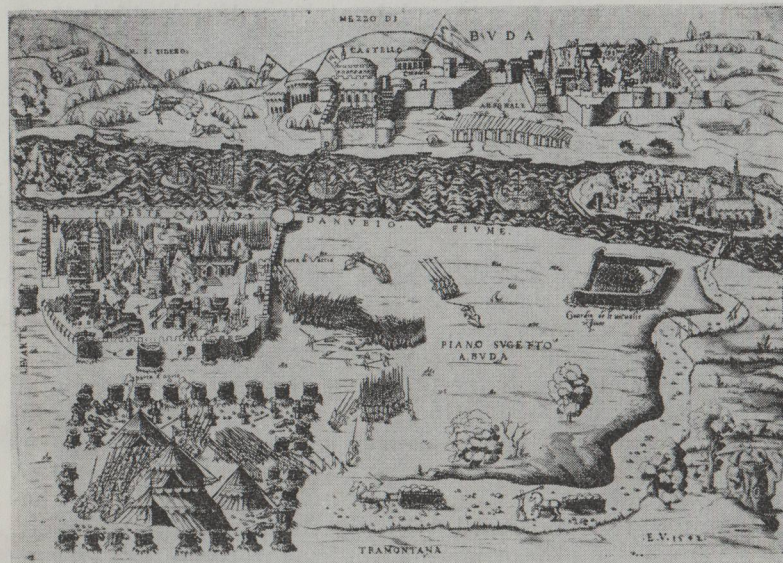
Wittenberg XVI. századi látképe

Sopron XVI. századi látképe

Vinsheim — plébánosok és udvari káplánok — Cordatus, Kresling, Henckel — híveivé szegődnek az új eszméknek. Hiszen a talajt rég előkészítették azok befogadására a kathar, valdens és huszita mozgalmak.

A reformáció gyors terjedésének és szenvedélyes ellenzésének a kérdését azonban szélesebb összefüggésben kell látnunk hazánk területén. Éspedig ugyanazon okból, ami utóbb — mint láttuk — az augsburgi birodalmi gyűlés egybehívásának is egyik nem teológiai rugója lett; a küszöbön leselkedő török veszély felmérése szempontjából.

Buda 1542-ben

Az egyre félelmetesebben terjeszkedő oszmán birodalom ellen éppen a reformáció megindulásával egyidőben merült fel egy *európai—afrikai* összefogás és koncentrált támadás terve. Egyiptom, Velence, a pápa és a császár közös akciót sürgetett, különösen akkor, amikor 1520-ban II. Szulejmán trónra lépett. A törökök Egyiptom és Algéria elfoglalása után Délkelet-Európa felé vették útjukat: Szabács és Zimony után 1521-ben Nándorfehérvár is elesett.

Magyar hazánk az első számú céltáblája volt a Bécs felé törő oszmán hadvezetésnek. A készülő újabb támadás hírére az országgyűlés sürgős segítséget akart kieszközölni a császártól és a pápától. A segély feltétele azonban az egyre terjedő „pestises lutheránus eretnekség” megfékezése és felszámolása, s a *vallási egység* helyreállítása volt.

Az 1526-os mohácsi tragédiát megelőző évek köznemesi, ún. nemzeti pártja tehát — anélkül, hogy felmérte volna a

reformáció egyházat és társadalmat formáló jelentőségét — úgy vélte, hogy az ország érdekében cselekszik, ha mind egyházi, mind törvényhozási úton kíméletlenül meggátolja a lutheri tanok terjedését. Erre jó alkalmat adott a Mátyás-kori törvények alkalmazása: az 1462:2 törvénycikk ugyanis mindennemű eretnkséget a király és az állam elleni hűtlenségnek nyilvánított. Kézenfekvő volt tehát e politikai előjelű „infidelitas” büntetését alkalmazni most is mindazokra, akik „valamely nyilvános és kárhozott eretnkséghez csatlakoznak”. Analógiaként volt felhasználható és Luther követői ellen fordítható a Jagelló-kor elején hozott 1495:4. törvénycikk is, amely — ugyancsak hűtlenségi jogcímen — a husziták felszámolását célozta.

Innen érthető, hogy amikor Luther tanai már a budai udvarban s az udvari pártban, sőt egyesek szerint még a királyné gondolkodásában is visszhangra találtak, a budai országgyűlésen az 1523:54. törvénycikk *fej- és jószágvesztéssel*, majd az 1525-ös rákosi diéta *nyilvános megégetéssel* („Lutherani omnes... comburantur”) sújtotta a reformáció híveit. E törvények éle elsősorban a német nemzetiségű udvari emberek ellen irányult: így akarták a házassága révén nagy birtokokat szerzett Brandenburgi Györgyöt és más, Lutherrel rokonszenvező „idegeneket” — így például a gazdag Pemflingereket — hatalmuktól megfosztani.

A Mohácsot követő anarchia és a reformáció gyors terjedése miatt merőben új helyzet állt elő *1526 után*. Annál is inkább, mert — amint látni fogjuk — egyre több nemesi, majd főúri család is csatlakozott a reformációhoz. Továbbra is fennállt azonban az a sajátosan magyar történelmi adottság, hogy „két tűz között” kellett dönten, cselekedni, „rombolni és építeni” mindazoknak, akik a wittenbergi tanok, majd az Ágostai Hitvallás alapján akarták családi, egyházi vagy nemzeti létüket formálni. Hiszen egyfelől realitássá vált a végül is 150 évre terjedő török megszállás, másfelől pedig reális politikát igényelt Bécs közelsége. A *Habsburg uralkodóház* jezsuita ideológia jegyében folytatott rekatolizációs törekvése és a vallásilag indifferens, de kegyetlen *török uralom* útvesztői között kellett megtalálnia helyét a XVI. századi magyar protestantizmusnak.

Brandenburgi György (1484—1543)

Ugyanakkor a belső egyházi frontokon is több irányzat között kellett a tiszta tanítás megőrzésére törekedniök evangélikus őseinknek: a helvét „sakramentáriusok” és az anabaptista, sőt antitrinitárius irányzatok képviselőivel is mindig konfrontálniuk kellett hitvallásukat és egyházi gyakorlatukat.

A következőkben ennek a nem könnyű, keskeny ösvénynek, az Ágostai Hitvallás magyarországi útjának az állomásait fogjuk nyomon követni.

AZ AUGUSTANA JEGYÉBEN

Brodarics István történetíró kancellárnak pécsi püspök korában 1533-ban VII. Kelemen pápához írt levele arról tudósít, hogy Luther tanai különösen 1530 után terjedtek el rohamosan Magyarországon. Ez pedig kétségtelenül az *Augsburgban* átnyújtott hitvallás hatásának a következménye.

Az 1530. június 20-tól november 19-ig, tehát kerek öt hónapon át tartó birodalmi gyűlésnek több magyarországi résztvevőjéről tudunk. *I. Ferdinánd* király kíséretében ott volt *Mária* özvegy királyné, aki Melanchthonnak innen július 10-én a Coburg várában időző Lutherhez írt levele szerint „hősi lélekkel, kegyességgel és józansággal igyekezett fivérét, Ferdinándot irányunkban befolyásolni, ám azt féltéken és bátoratlanul merte csak tenni”. *Mária* kíséretében jelen volt a lőcsei *Henckel* János udvari lelkész, aki Luther jó barátjának, Spalatin György udvari papnak a megfigyelése szerint szüntelenül — még a vadászatok alkalmával is — magával hordta latin bibliáját. Ott volt a királyné nagyszombati származású fiatal titkára, *Oláh* Miklós, a későbbi esztergomi érsek, aki kezdetben ugyancsak rokonszenvezett a reformációval. Fontos szerepet vitt, hiszen a hitvallás egyik aláírója volt *Brandenburgi György* örgróf, aki utóbb „Kegyes György” (Georg der Fromme) néven vált jelentőssé a német reformációtörténetben. Korábbi egyháztörténet-íróink csaknem egybehangzóan állították, hogy a szepességi reformációban utóbb nevezetes *Serpilius* (Quendel) Lőrinc mint wittenbergi tanuló és a Melanchthon-ház lakója is részt vett volna a gyű-

II. Lajos király özvegye, Habsburg Mária királyné